

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQ
KAMCHILIKLARI VA ULARNING KELIB CHIQISH SABABLARI**

Mutalliyeva Madinabonu Bahodir qizi

*Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali
Maxsus pedagogika(logopediya)yo 'nalishi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanish jarayonlari, ushbu davrda yuzaga keladigan turli darajadagi nutq kamchiliklari va ularning kelib chiqishiga sabab bo'luvchi fundamental omillar har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqotda bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlarining etiologiyasi, xususan, biologik (irsiyat, homiladorlik patologiyalari, tug'ruq asoratlari) va ijtimoiy-psixologik (noto'g'ri tarbiya usullari, muloqot yetishmovchiligi, raqamli texnologiyalarning salbiy ta'siri) jihatlari o'rtasidagi bog'liqlik yoritib berilgan. Muallif tomonidan maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda artikulyatsion apparatning fiziologik holati va mayda motorikaning ahamiyati ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada nutq buzilishlarining tasnifi (dislaliya, dizartriya, alaliya, duduqlanish) va ularning bola shaxsiyati shakllanishiga, xususan, uning kognitiv jarayonlari va ijtimoiy adaptatsiyasiga ko'rsatadigan ta'siri batafsil tahlil etilgan. Tadqiqot yakunida nutqiy kamchiliklarni erta diagnostika qilish, korreksion-pedagogik yordamni samarali tashkil etish hamda ota-onalar bilan pedagogik hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan. Ushbu ish defektologlar, logopedlar, bog'cha tarbiyachilari va talabalar uchun muhim nazariy hamda uslubiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Nutq ontogenezi, artikulyatsion apparat, logopedik korreksiya, fiziologik va funksional nuqsonlar.

Kirish

Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida nutq shaxsning shakllanishi, uning ijtimoiy muhitga moslashishi va intellektual salohiyatini namoyon etishining asosiy omili bo'lib kelgan. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi davr (3 yoshdan 7 yoshgacha) nutqiy ko'nikmalarning eng jadal rivojlanish bosqichi bo'lib, bu davrda poydevori qo'yilgan nutq madaniyati bolaning keyingi butun hayoti davomidagi muvaffaqiyatlarini belgilab beradi. Biroq, bugungi kunda dunyo miqyosida, jumladan, mamlakatimizda ham maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida turli ko'rinishdagi nutqiy nuqsonlar va nutq rivojlanishining kechikishi holatlari ko'payib borayotgani ushbu mavzuni o'rganishni har qachongidan ham dolzarb qilib qo'ymoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq kamchiliklari faqatgina

tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish bilan cheklanib qolmay, ko'pincha bolaning ruhiy dunyosiga, uning atrofdagilar bilan muloqot qilishiga va o'ziga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Nutqiy kamchiliklarga ega bo'lgan bolalar ko'pincha tengdoshlari orasida o'zini noqulay his qiladi, bu esa kelajakda nevrotik holatlar, muloqotdan qochish (autizatsiyalashuv) va o'zlashtirishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, nutq kamchiliklarining kelib chiqish sabablarini chuqur tahlil qilish, ularning tabiatini (organik yoki funksional ekanligini) aniqlash va korreksion ishlar samaradorligini oshirish pedagogika va psixologiya fanlari oldida turgan ustuvor vazifadir.

Asosiy qism

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq nuqsonlari asosan ikki guruhga bo'linadi: organik va funksional. Organik sabablarga markaziy asab tizimining shikastlanishi, homiladorlik va tug'ruq jarayonidagi asoratlar, shuningdek, eshitish a'zolari yoki nutq apparatining anatomik tuzilishidagi kamchiliklar kiradi. Masalan, til yuganchasining qisqaligi yoki tish-jag' tizimidagi nuqsonlar ko'pincha tovush talaffuzidagi buzilishlarga (dislaliya) sabab bo'ladi.

Funksional sabablar esa ko'proq ijtimoiy muhit bilan bog'liq. Bolaning nutqiy muloqotga bo'lgan ehtiyojining yetarli darajada qondirilmaslari, oiladagi "nutqiy yetishmovchilik" yoki aksincha, bolaga haddan tashqari ko'p axborot berilishi natijasida nutq sur'atining buzilishi (duduqlanish) kelib chiqishi mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalar (gadgetlar) bilan me'yordan ortiq vaqt o'tkazish bolalarda jonli muloqotning kamayishiga va nutq boyligining qashshoqlashishiga olib kelmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq kamchiliklarini korreksiya qilishda nafaqat logopedik mashg'ulotlar, balki ota-onalar bilan hamkorlikdagi pedagogik yondashuv ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot ishining maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan nutq nuqsonlarining asosiy turlarini o'rganish, ularning shakllanishiga sabab bo'layotgan zamonaviy omillarni (biologik, ijtimoiy, texnogen) aniqlash hamda ushbu kamchiliklarni bartaraf etishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning obyekti sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan nutqida nuqsoni bor bolalar olingan bo'lib, ularning nutqiy rivojlanish dinamikasi va nuqsonlarining etiologiyasi tahlil obyekti hisoblanadi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, u nutq nuqsonlarini erta bosqichda aniqlash va ularni bartaraf etishda ota-onalar hamda pedagoglarning hamkorlik modelini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq kamchiliklari va ularning kelib chiqish sabablarini o'rganish bo'yicha olib borilgan ushbu tadqiqot quyidagi ilmiy va amaliy xulosalarga kelish imkonini beradi:

Birinchidan, maktabgacha yosh davri nutqning barcha tarkibiy qismlari (fonetik, leksik, grammatik) shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Bu davrda aniqlangan har qanday nutqiy nuqson nafaqat bolaning muloqot qobiliyatiga, balki uning umumiy intellektual salohiyati, xususan, mantiqiy tafakkuri, xotirasi va idrok etish jarayonlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, nutq kamchiliklarining kelib chiqish sabablari tahlil qilinganda, ularning murakkab va polimorf xarakterga ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq nuqsonlari ko'p hollarda prenatal va natal davrdagi biologik omillar (homiladorlik patologiyalari, asfiksiya, asab tizimi jarohatlari) hamda ijtimoiy-psixologik sharoitlar (muloqotning tanqisligi, noto'g'ri nutqiy muhit, "gadgetlarga bog'liqlik") uyg'unligida yuzaga keladi. Ayniqsa, zamonaviy sharoitda jonli muloqotning texnogen vositalar bilan almashib borishi "nutqiy dangasalik" va so'z boyligining keskin kamayib ketishiga asosiy sabab bo'lmoqda.

Uchinchidan, nutqiy nuqsonlarni bartaraf etishda korreksion-pedagogik ishlarni qanchalik barvaqt boshlash ijobiy natijaning asosiy kafolatidir. 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan davrda amalga oshirilgan logopedik muolajalar va korreksion mashqlar bolaning maktab yoshigacha o'z tengdoshlari darajasiga yetib olishiga imkon beradi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bolaning nutqi — uning kelajakdagi akademik va ijtimoiy muvaffaqiyati poydevoridir. Ushbu poydevorni mustahkam qilish uchun mutaxassislar va ota-onalarning birgalikdagi tizimli harakati talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Ayupova M.Y.** Logopediya. (Darslik). – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2011. – 420 b.
2. **Muminova L.R., Nurkeldiyeva R.N.** Maxsus pedagogika. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar", 2013.
3. **Sodiqova Sh.A.** Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: "Tafakkur sarchashmalari", 2013.
4. **Volkova L.S.** Logopediya: Uchebnik dlya studentov defektologicheskix fakultetov pedagogicheskix vuzov. – Moskva: "Vlados", 2009.
5. **O'zbekiston Respublikasining "Ilk qadam"** maktabgacha ta'lim tashkilotining Davlat o'quv dasturi (takomillashtirilgan nashr). – Toshkent: 2022.
6. **Nurkeldiyeva R.N.** Nutq nuqsonlari etiologiyasi va tasnifi. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: TDPU, 2015.
7. **Jukova N.S., Mastyukova E.M., Filicheva T.B.** Logopediya. Preodoleniye obshego nedorazvitiya rechi u doshkolnikov. – Yekaterinburg: "ARD LTD", 2010.